

La intratraducció d'obres d'Aléxandros Papadiamandis: la qüestió lingüística

Rubén J. Montañés
Universitat Jaume I
rj.montanes@gmail.com

Resum: Aléxandros Papadiamandis (1851-1911), considerat el millor prosista grec del seu temps, va escriure sobretot relats curts, i algunes novel·les, de les quals la més coneguda és *Η φόνισσα* (*L'assassina*). Les seues obres estan escrites en la modalitat lingüística anomenada *καθαρεύουσα*, “purista”, artificialment culta i arcaïtzant, pròpia de la prosa de l'època, per oposició a la *δημοτική*, demòtica, que finalment s'ha imposat a tots els nivells; l'enfrontament entre els defensors d'aquests models de llengua rep el nom de *γλωσσικό ζήτημα*, “qüestió lingüística”; la polèmica que ha acompanyat al llarg de les darreres dècades la intratraducció d'algunes de les obres de Papadiamandis al grec demòtic pot considerar-se'n una seqüela. El present article pretèn exposar tota aquesta situació i les motivacions i criteris per a l'esmentada intratraducció.

Paraules clau: Papadiamandis; grec; *katharevousa*; demòtic; intratraducció.

The intratranslation of Alexandros Papadiamandis's works: The linguistic question

Abstract: Alexandros Papadiamantis (1851-1911), considered the best Greek writer of his time, wrote mainly short stories and some novels, among which the best known is *Η φόνισσα* (*The Murderess*). His works are written in the form of Modern Greek called *καθαρεύουσα*, “purist”, artificially cultured and archaic, typical of the prose in that time, as opposed to *δημοτική*, demotic, which eventually prevailed at all levels; the confrontation between the advocates of these language forms is called *γλωσσικό ζήτημα*, “Greek language question”; the controversy that accompanied the intratranslation of some Papadiamandis' works to demotic Greek, made along the last decades, can be seen as a sequel of this «language question». This paper aims to explain this whole situation, and the motivations and criteria for such intratranslation.

K-words: Papadiamandis; Greek; *katharevousa*; demotic; intratranslation.

» Montañés, Rubén J. 2016. “La intratraducció d'obres d'Aléxandros Papadiamandis: la qüestió lingüística”. *Quaderns de Filologia: Estudis Lingüístics* XXI: 215-245. doi: 10.7203/qfilologia.21.9320

1. Dades biogràfiques i obra

Aléxandros Moskhovakis, conegut com a Papadiamandis, va nèixer a l'illa de Skiathos –la més propera al continent de les Espòrades septentrionals– el 4 de març del 1851, tercer de sis fills d'Adamàndios, sacerdot de l'Església Ortodoxa¹, i Angelikí; la vivència de l'entorn eclesiàstic en l'àmbit concret de l'illa marcarien de ben menut la seua idiosincràsia i en constituïrien l'element fonamental.

La magra situació econòmica de la família tingué com a conseqüència, entre altres, la seua formació discontinua i amb entrebancs: primer com a intern al monestir de l'Anunciació, a Skiathos; els estudis secundaris a Calcis, el Pireu i Atenes, ja aleshores guanyant-se uns minvats ingressos donant classes particulars a altres estudiants; tot sol havia après francès i anglès. En 1872, és a dir, als vint-i-un anys, passà vuit mesos com a novici a Mont Atos, però renuncià a professar monjo i va tornar a la capital. S'hi matriculà a la Facultat de Filosofia de la Universitat d'Atenes, contra els consells del seu pare, que l'animava a fer-ho a la de Teologia; en qualsevol cas, mai no arribaria a llicenciar-se.

Començà llavors a viure de traduccions i de col·laboracions en diversos periòdics, amb la qual cosa hagués pogut tenir un bon passar, però en poques ocasions va eixir de la misèria. Tot i viure ben pobrement, sempre en austeres habitacions llogades, repartia entre els necessitats gran part dels seus ingressos, n'enviava una altra per a ajudar la seua família a Skiathos i, en general, balafiava els pocs diners que li restaven. La imatge de Papadiamandis en els seus anys d'Atenes fou la d'un home silent i solitari, per bé que estimat per una reduïda colla d'amics, malgirbat, quasi esparracat i alcoholic. Tanmateix, es mantingué fidel a l'Església Ortodoxa i en fou un fervent practicant, que participava d'hàbitud com a salmista a les celebracions litúrgiques al temple de Sant Eliseu, vora l'Àgora Romana, al peu de l'Acropolis.

Aquest particular mode de vida li valgué l'apel·latiu κοσμοκαλόγερος, literalment “monjo mundà”, aplicat habitualment al monjo que, tot i vestir hàbit, no resideix en un monestir; però també va deteriorar considerablement la seua salut. En 1908, amb motiu dels seus vint-i-cinc anys dedicats a les lletres, alguns amics li organitzaren una festa al Cer-

---

¹ Això explica “Papadiamandis”; més que no un pseudònim o un malnom, es tracta d'una formació popular d'apel·latius, que de fet ha generat molts cognoms. Παπαδιамάντης, o Παπαδιамάντιος és “el fill del popa (παπάς) Adamàndios”.

cle Filològic “Parnàs”, i l’hi lliuraren una certa quantitat de diners que havien aplegat; Papadiamandis pagà els seus deutes i es comprà roba i altres elements de primera necessitat, però desoí els precés d’ingressar a l’hospital, i marxà a Skiáthos amb intenció de passar-hi una temporada per refer la seua salut i tornar a Atenes.

Ja no eixiria de l’illa. Al principi de la seua estada feia traduccions per guanyar-se la vida, però aviat les mans se li inflaren i escrivia amb molta dificultat. Passà els seus darrers anys atès per les seues germanes, fent passejades solitàries per Skiáthos i sempre fidel cristià practicant. Va morir de pneumònia el 3 de gener del 1911, sense haver vist publicada com a llibre cap de les seues obres. Al seu enterrament assistí només la gent de Skiáthos; en conèixer-se la notícia de la seua mort, emperò, es multiplicaren els homenatges per tot l’àmbit cultural grec. Tanmateix, la primera edició de les seues *Obres completes* no apareixeria fins 1924².

L’obra d’Aléxandros Papadiamandis es classifica de la següent manera, per gèneres i per ordre cronològic:

1. Novel·les (μυθιστορήματα):

Η μετανάστις (1880)
Οι έμποροι των εθνών (1883)
Η γυφτοπούλα (1884)

2. Novel·les breus (νουβέλες):

Χρήστος Μηλιόνης (1885)
Βαρδιάνος στα σπόρκα (1893)
Η φόνισσα (1903)
Τα ρόδινα ακρογάλια (1908)

---

² L’edició considerada avui “canònica” és la de Triandafil·lópulos (1981).

3. Relats (διηγήματα):

1887	Το χριστόψωμο
1888	Η τελευταία βαπτιστική Η χήρα παπαδιά Υπηρέτρα
1889	Η σταχομαζώχτρα Ο σημαδιακός
1890	Εξοχική Λαμπρή Η χτυπημένη
1891	Η Μαυρομαντηλού Θέρος – Έρος Μια ψυχή Ο αμερικάνος Ο πανταρώτας Ο Πολιτισμός εις το χωρίον Παιδική πασχαλιά Πάσχα ρωμέικο Φτωχός άγιος
1892	Αποκρίατική νυχτιά Η βλαχοπούλα Ο καλόγερος Ο τυφλοσύρτης Οι ελαφροϊσκιωτοι Οι χαλασοχώρηδες Ολόγυρα στη λίμνη Στην Αγ. Αναστασά Στο Χριστό, στο Κάστρο
1893	Λαμπριάτικος ψάλτης Ναυαγίων ναυάγια Της κοκκώνας το σπίτι
1894	Η γλυκοφιλούσα Η δασκαλομάννα Η νοσταλγός Τα συχαρίκια Φώτα – Ολόφωτα
1895	Πατέρα στο σπίτι Φιλόστοργοι

1896	<p>Άγια και πεθαμένα Ο αβασκαμός του αγά Ο Έρωτας στα χιόνια Ο Ξεπεσμένος δερβίσης Τα Χριστούγεννα του τεμπέλη Το Σπιτάκι στο λιβάδι Χωρίς στεφάνι Ωχ! Βασανάκια</p>
1897	Έρωσ – Ήρωσ
1899	<p>Για την περηφάνια Γουτού γουπατού Οι παραπονεμένες Τ' αγνάτεμα Το ενιαύσιον θύμα</p>
1900	<p>Αμαρτίας φάντασμα Απόλαυσις στη γειτονιά Η φαρμακολύτρια Κοκκώνα θάλασσα Ο Γαγάτος και τ' άλογο Ο Γείτονας με το λαγούτο Οι μάγισσες Όνειρο στο κύμα Τα δαιμόνια στο ρέμα Το πνίξιμο του παιδιού</p>
1901	<p>Η τύχη απ' την Αμέρικα Η χολεριασμένη Οι ναυαγισσώσται Το θαύμα της Καισαριανής Τρελλή βραδυά Υπό την βασιλικήν δρύν</p>
1902	<p>Για τα ονόματα Η θητεία της πενθεράς Ο πανδρολόγος Στρίγγλα μάννα Το νησί της Ουρανίτσας</p>
1903	<p>Άλλος τύπος Η συντέκνισσα Μικρά ψυχολογία Ο αειπλάνητος</p>

<p>1903</p>	<p>Ο αλιβάνιστος Ο κακόμης Ο κοσμολαΐτης Οι κουκλοπαντρείες Τα κρούσματα</p>
<p>1904</p>	<p>Η ντελησυφέρω Η στοιχειωμένη καμάρα Η φωνή του Δράκου Ο χαραμάδος Γ' μπούφ' του π'λί Τα δύο κούτσουρα</p>
<p>1905</p>	<p>Γυνή πλέουσα Η άκληρη Η αποσώστρα Η Μαούτα Η χήρα του νεομάρτυρος Ο πεντάρφανος Ο χορός εις του κ. Περιάνδρου Το γιαλόξυλο</p>
<p>1906</p>	<p>Έρμη στα ξένα Η γραία κ' η θύελλα Η επίσκεψις του αγίου Δεσπότη Άνθος του γιαλού Άψαλτος Εξοχικόν κρούσμα Η θεοδικία της δασκάλας Η ξομπλιαστήρα Η Μακρακιστίνα Κοινωνική αρμονία Ο διδάχος Οι Δύο δράκοι Ποία εκ των δύο Ρεμβασμός του Δεκαπενταυγούστου Σταγόνα νερού Το θαλάσσωμα Το κρυφό μανδράκι Το «Νάμι» της Το τυφλό σοκκάκι Το ψοφίμι</p>

1907	Άσπρη σαν το χιόνι Η κάλτσα της Νόενας Θάνατος κόρης Με τον πεζόβολο Τ' Αερικό στο δέντρο Τα λιμανάκια Τα πετρόεντα δώρα Το καμίνι Φορτωμένα κόκκαλα
1908	Οι λίρες του Ζάχου Τα καλαμπούρια ενός δασκάλου Το μυρολόγι της φώκιας
1909	Η πεποικιλμένη Η πιτρόπισσα Τ' αστεράκι Τα δυό τέρατα Της δασκάλας τα μάγια
1910	Έρημο μνήμα Νεκρός ταξιδιώτης Ο ανάκατος Το γράμμα στην Αμερική
2003	Η όμορφη Μαρία
DATA CIÓ INDETERMINADA	Αγάπη στον κρεμό Το Χριστός Ανέστη του Γιάννη

4. Poemes (ποιήματα):

Προς την μητέρα μου (1880)

Δέησις (1881)

Εκπρωτος ψυχή (1881)

Η κοιμισμένη βασιλοπούλα (1891)

Το ωραίον φάσμα (1895)

Εις τους αδελφούς Γιαννάκη και Κώστα Γ. Ραφτάκη (1902)

Νύχτα βασάνου (1903)

Επωδή παπά στη χολέρα (1879)

Επωδή γιατρού στη χολέρα (1879)

Το τραγούδι της Κατίνας (1892)

Εις ιπεύουσαν Παναγυριώτισσαν (1907)

Ερωτες στα κοπριά (1907)

Στην Παναγίτσα στο Πυργί (datació indeterminada)

Aléxandros Papadiamandis fou, doncs, literàriament prolífic. Ben conscient del seu ofici d'escriptor, digué a la seua mare: "Jo em faré escriptor; llegiré, escriuré i no puc fer cap altra cosa". També molt conscient de l'orientació dels seus escrits: "Quant a mi, mentre visca, i respire i raone, no deixaré d'adreçar himnes d'adoració al meu Crist, de descriure amb amor la natura i de dibuixar amb tendresa els vers costums grecs".

Així, després de les novel·les amb que s'estrenà literàriament, de caràcter social (*Η μετανάστις*, *L'emigrada*) i històric (*Οί έμποροι τών έθνών*, *Els mercaders de les nacions*, ubicada en les Espòrades de la venetocràcia; *Η Γυφτοπούλα*, *La gitaneta*, al Peloponnés en temps de la Caiguda de Constantinoble), Papadiamandis trobà el seu camí en el relat, prolongat a novel·la breu en quatre ocasions (*Χρήστος Μηλιόνης*, *Khristos Milionis*; *Βαρδιάνος στα σπόρκα*, *Guardià dels vaixells en quarantena*; *Η φόνισσα*, *L'assassina*³ i *Τα ρόδινα ακρογιάλια*, *Les rosades platges*). Els poemes de Papadiamandis són tots ells d'inspiració religiosa, dedicats a la seua mare i a la Mare de Déu; tenen un valor molt inferior, i ell mateix mai no es considerà poeta.

Papadiamandis prengué els temes i personatges per als seus relats de la seua infantesa i adolescència a Skiathos, majoritàriament, i de la vida als barris humils d'Atenes; molt sovint, independentment d'on se situe el relat, el punt de partida i/o el rerefons és religiós. Sobretot en el primer cas pren una importància senyera, fonamental, la descripció de la natura: el relleu accidentat de l'illa, la vegetació, les costes, la mar... D'altra banda, caracteritza tota la seua prosa una profunda descripció psicològica dels personatges, molt perceptible avui i encara més notòria i sorprenent en la seua època, a causa de la qual hom l'ha comparat amb Fiódor Dostoievski. Potser fou per aquesta característica, juntament amb l'experiència directa, és a dir, el realisme, que Papadiamandis su-

³ De la qual hi ha dues excel·lents traduccions al català, les de Góngora (2009) i Garrigasait (2009).

perà el que hauria pogut quedar-se en uns quadres de costums, fins i tot folklòrics; fou el creador indiscutible de la narrativa neogrega (Keselópulos, 1994: 23).

Més de cent anys després de la seua mort, la figura de Papadiamandis trascendeix l'home, l'escriptor, i continua essent un símbol nacional susceptible de conciliar totes les perspectives. Els sectors més conservadors hi veuen el cristià ortodox de pedra picada, que no sols descriu les cerimònies de l'Església sinó que hi participa amb unció quasi integrista; els més progressistes n'admiren els orígens humils, la vida sòbria, l'afany d'ajudar els pobres entrellucat amb l'alcoholisme i una particular bohèmia. I en la mesura que aquests sectors s'identificaren, o identifiquen, amb distints models de llengua, Papadiamandis representa el mestratge capaç de superar-los tant com l'evolució que potser la seua mort va deixar incompleta.

2. La qüestió lingüística i la llengua d'Aléxandros Papadiamandis

Per a definir el model de llengua emprat per Papadiamandis, ens hem de remetre per força a l'anomenada “qüestió lingüística” (γλωσσικό ζήτημα). Es coneix com a tal l'enfrontament entre els partidaris d'un model de llengua proper, en línies generals, a la llengua parlada —que es va denominar δημοτική, “demòtica”—, i els d'una llengua καθαρεύουσα, “purista”, que com hem vist va derivar cap a una —en realitat més d'una— arcaïtzant, representats, entre d'altres, per Evgénios Vúlgaris i Neófitos Dukas.

De bon principi el conflicte es va polaritzar, amb comptades excepcions, entre les quals mereix destacar-se la figura conciliadora de Adamandios Korais, partidari d'una solució intermèdia que aplicava especialment al lèxic; la seua proposta era partir del de la llengua parlada, però corregir-lo i restituir formes que en essència eren les de la κοινή hel·lenística. A tall d'exemple, n'ofereim el següent quadre:

Mot demòtic	Proposta de Korais	Proposta arcaïtzant
ψάρι	ὄψάριον	ἰχθύς
λάδι	ἐλάδιον	ἔλαιον
σαποῦνι	σαπώνιον	σάπων

Mot demòtic	Proposta de Korais	Proposta arcaitzant
γουρούνι	γουρούνιον	χοῖρος
νοικοκύρης	οἰκοκύριος	οἰκοδεσπότης
μεσημέρι	μεσημέριον	μεσημβρία
βγήκαν	ἐκβήκαν	ἐξέβησαν
μπορείς	ἐμπορεῖς	δύνασαι
γλιστρά	ἐκλιστρᾶ	ὀλισθαίνει

Com passa sovint amb les propostes moderades, per benintencionades que siguin, Korais va rebre duríssims atacs tant per part dels puristes com dels demoticistes. El seu model de llengua no va tenir èxit i al llarg del segle XIX va predominar la καθαρεύουσα en les seves variants –mai no va ser una sola– més arcaitzants. Skarlatos Vizandios en 1835 propugna la “revifada” (ἀναζωοποίησις) del grec antic, Panagiotis Sutsos, en 1853, proclama la “resurrecció” (ἀνάστασις), i a manera de culmen, a partir de 1862 Konstandinos Kondos reclama una observança estricta de les regles gramaticals antigues.

És també a partir d'aquest moment, emperò, en què la llengua escrita i la parlada aconseguen la seua màxima divergència, quan comencen a aparèixer veus urgint, des de perspectives diverses, al seny: Dimitrios Bernardakis planteja la necessitat de simplificar la llengua escrita i Georgios Khatzidakis, considerant irracional la imposició de models lingüístics de vint segles abans, prefereix normalitzar i sistematitzar la llengua parlada. Ambdues propostes partien d'extrems oposats, per així dir-ho, però en definitiva totes dues apuntaven a estendre ponts entre la llengua escrita i la parlada.

Així les coses, la publicació en 1888 de *El meu viatge* (*To ταξίδι μου*) de Giannis Psikharis, va constituir una declaració demoticista: en nom del progrés de la nació, la llengua demòtica ha de ser la seua llengua escrita, i sotmetre's a una regularització extrema que evite tota anomalia. Per enriquir el seu lèxic, recorrerà tant a la llengua antiga com a la καθαρεύουσα, però les paraules que incorpore ho faran, morfològica i fonèticament, segons la llengua demòtica.

Aquest ideal responia al demoticisme extrem, i de fet moltes formes lèxiques utilitzades per Psikharis (ὑποφτος, βνωμοσύνη, συγγραφιάδες, νεκροθαφεῖο... per ὑποπτος, εὐγνωμοσύνη, συγγραφείς, νεκροταφεῖο)

eren aberrants i avui dia ningú les utilitza; però estava ben fonamentat ideològicament i va obrir el camí per a la dignificació de la llengua demòtica, materialitzat en el seu conreu literari i en els moviments polítics i socials tendents a la seua utilització per les institucions de l'estat i sobretot la seva introducció en el sistema educatiu (Mackridge, 1985: 9-11).

Si bé el triomf en la poesia va ser pràcticament immediat, la resta del procés, tant pel que fa a la prosa literària com a la llengua de l'administració i les institucions va ser llarg i desigual. La figura decisiva per configurar una llengua demòtica normativitzada va ser Manolis Triandafil·lidis: el seu model, en certa manera, va ser un compromís entre la llengua parlada i una grafia en línies generals etimològica, assemtada en la tradició, que evitava la regularització a ultrança pretesa per Psikharis i permetia sense esforç “rejovenir” paraules del grec antic. Aquest model, que es va aplicar per primera vegada a l'escola primària en 1917 –l'ensenyament mitjà i superior van continuar utilitzant formes més o menys simplificades de καθαρεύουσα fins al darrer quart del s. xx– va ser descrit per la *Νεοελληνική Γραμματική*, *Gramàtica neogrega*, de Triandafil·lidis, que amb caràcter normatiu va ser publicada per l'estat en 1941 i es manté vigent avui, amb les lògiques modificacions que imposa l'evolució de la llengua.

Kostís Palamàs, “poeta nacional”, representant de la Nova Escola Atenesa, publicà en 1886 *Τα τραγούδια της Πατρίδος μου*, *Les cançons de la meua pàtria*, el to dels quals poemes s'acosta a la cançó demòtica i estan escrits en llengua genuïnament demòtica; recordem que la primera novel·la de Papadiamandis aparegué en 1880, i el seu primer relat en 1887. Tot plegat, doncs, la seua producció literària s'insereix en el període de màxima conflictivitat lingüística, manifestada de vegades amb una virulència que avui ens sembla incompreensible. A tall d'exemple, quan el diari *Acròpolis* va publicar, entre el 9 de setembre i el 20 d'octubre del 1901, la versió en llengua demòtica del Nou Testament –amb el títol *Νέα Διαθήκη* i no l'habitual *Καινή Διαθήκη*– de l'escriptor Aléxandros Pal·lis (1851-1935), els cercles eclesiàctics i puristes van reaccionar amb tal agressivitat que es van produir a Atenes aldarulls violents entre estudiants, coneguts com τὰ Εὐαγγελικά, el tràgic balanç dels quals foren entre vuit i onze morts (segons les fonts), setanta ferits i vint-i-dos detinguts. Aquests esdeveniments van provocar la dimissió del govern de Geórgios Theotokis, que només portava dos anys en el

poder, i de l'arquebisbe d'Atenes, Prokópios Ikonomidis (Evstathiadis, 2004: B49). Dos anys després, arran de l'estrena l'1 de novembre del 1903 al Teatre Reial d'Atenes de l'*Orestea* d'Èsquil en la versió semi-demòtica de Geórgios Sotiriadis (1852-1942), grups d'estudiants puristes fanatitzats, instigats sobretot pel professor de lingüística de la Universitat d'Atenes Geórgios Mistriotis (1840-1916), van dur a terme disturbis, anomenats després τα Όρεστειακά, de tal magnitud que el govern de Dimítrios Ral·lis va mobilitzar l'exèrcit per restablir l'ordre; amb enfrontaments amb els estudiants, la nit del 8 de novembre, van haver-hi dos morts i vuit ferits (Giatromanolakis, 2003: B41). Esdeveniments d'aquesta mena portarien a incloure en 1911 a la Constitució un article segons el qual la llengua oficial de l'estat era la καθαρεύουσα, i era punible intentar alterar aquesta situació (Mackridge, 1985: 9).

Per tal de copsar millor la diferència entre els dos models de llengua esmentats, més que no recórrer a adjectius que sempre resultaran tendenciosos, s'escau l'exposició dels trets diferencials, tal com la fa Tobaïdis (1980: 65-68):

Καθαρεύουσα / [Llengua] purificadora	Δημοτική / [Llengua] demòtica
a) Trets fonètics:	
Presència / absència de la -v final.	
τόν μαθητήν τήν επιστήμην τό πρόσωπον παίζομεν	το μαθητή την επιστήμη το πρόσωπο παίζουμε, παίζομε
Grups consonàntics.	
κτ (νυκτέρι), πτ (πταίω), χθ (ταράχθηκα), φθ (άνήφθη), σθ (έκλείσθη)	χτ (νυχτέρι), φτ (φταίω), χτ (ταράχτηκε), φτ (ανάφτηκε), στ (κλείστηκε)
Desplaçament / estabilització de l'accent als adjectius.	
άκεραία	άκέραη

b. Trets morfològics.	
Forma de la preposició εις / σε + article.	
εις τόν καιρόν εις τήν χώραν εις τούς μαθητάς	στον καιρό στη χώρα στους μαθητές
Cas genitiu plural de les formes febles dels pronoms personals.	
των	τους
Desinències verbals.	
λεγ-όμεθα ἐπλύ-θην, ἐπλύθης, etc	λεγ-όμαστε πλύθηκα, πλύθηκες, etc
ἐδεν-όμην ἐδέν-εσο ἐδέν-ετο ἐδεν-όμεθα ἐδέν-εσθε ἐδέν-οντο	δεν-όμουν δεν-όσουν δεν-όταν δεν-όμαστε δεν-όσαστε δέν-ονταν
Manteniment de l'augment àton: ἐτίμ-ων ἐθεώρ-ουν ἐτίμ-ας ἐθεώρ-εις ἐτίμ-α ἐθεώρ-ει ἐτίμ-ῶμεν ἐθεωρ-οῦμεν ἐτίμ-ων ἐθεώρ-ουν	Eliminació de l'augment àton: τιμ-ούσα τιμ-ούσες τιμ-ούσε τιμ-ούσαμε τιμ-ούσαν
Participis declinables / indeclinables.	
Participis de present actius, i d'aorist actius i passius, declinables.	Participi de present actiu indeclinable.
ὁ παίζων – ἡ παίζουσα – τό παίζον ὁ παίζας – ἡ παίζασα – τό παίζαν ὁ παιχθεῖς – ἡ παιχθεῖσα – τό παιχθέν	παίζοντας

c. Derivació	
<p>-δην (διαρρήδην) -άδην (προτροπάδην) -δόν (ἀγγελιδόν) -αδόν (όμοθυμαδόν)</p>	<p>-σιμο (στρώσιμο) -ακι (ψαράκι) -ούλης (παππούλης) -ούτσικος (μικρούτσικος) -άδικο (γαλατάδικο) -ίδικο (παλιατζίδικο) -άδα (αγριάδα) -ένιος (μαρμαρένιος) -ίστικος (αγορίστικος), etc</p>
d. Lèxic.	
<p>Substantius presents a la llengua antiga: ἰχθύς κύων ὄστουν ὀφθαλμός ρίς ἦπαρ ὕδωρ πῦρ, etc</p>	<p>Composts paratàctics: γυναικόπαιδα στενόμακρος αναβροσβήνω ζερβόδεξα</p> <p>Substantius procedents d'innovacions: ψάρι σκύλος, σκυλί κόκαλο μάτι μύτη συκώτι νερό φωτιά, etc</p>

Adjectius presents a la llengua antiga: ἐρυθρός κυανοῦς	Adjectius procedents d'innovacions: κόκκινος γαλάζιος, γαλανός
Verbs presents a la llengua antiga: ίσταμαι ῥάπτω ώθῶ ρίπτω ὀσφραίνομαι	Verbs procedents d'innovacions: στέκομαι ράβω σπρώχνω ρίχνω μυρίζομαι
Indeclinables presents a la llengua antiga: πλησίον διότι	Indeclinables procedents d'innovacions: κοντά γιατί

Com es pot suposar, aquesta dualitat s'ajusta als dos models més consolidats, i admetia gradacions, és a dir, aproximacions i allunyaments: ja hem dit que els "arcaïtzants" s'imposaren i forçaren la καθαρεύουσα cap al grec àtic del s. V aC, en tant que les propostes de Korais implicaven un acostament a la llengua demòtica. Per l'altra banda, la llengua demòtica que avui es considera estandaritzada es troba molt més a prop de la καθαρεύουσα del que el demoticisme a ultrança de Psikharis propugnava. La qüestió lingüística fou especialment difícil de superar perquè en la pràctica no es basava en l'oposició –no en la coexistència– de dos models de llengua, unívocs i clarament normalitzats, sinó en un ventall de models mal definits, que en una de les distribucions més citades de la història de la llengua grega André Mirambel definia com "un ensemble d'usages linguistiques qui tantôt s'opposent, tantôt se combinent" i enumerava així (Mirambel, 1937; citat a Browning, 1969: 112-113):

1. Καθαρεύουσα: la llengua purista de l'estat.
2. Μικτή: la varietat mixta, semblant a la καθαρεύουσα, però que accepta elements del llenguatge parlat (utilitzada, tant oral com escrita, per intel·lectuals, científics, periodistes i polítics).

3. Καθομιλουμένη: la varietat “parlada”, bàsicament δημοτική amb elements de la καθαρεύουσα. Socialment, la llengua de les classes mitjanes urbanes.
4. Δημοτική: el resultat de l'evolució històrica del grec antic; socialment, utilitzada per la majoria de la població grega.
5. Μαλλιारी⁴: el resultat de desproveir la δημοτική de tots els elements de la καθαρεύουσα, propugnat per certs gramàtics el s. XIX.

De fet la varietat μαλλιारी no és un estat de llengua paral·lel als altres quatre; i a efectes pràctics pot entendre's la μικτή com una variant de la καθαρεύουσα, i la καθομιλουμένη com una variant de la δημοτική.

La qüestió lingüística, en certa mesura, fou superada per exhauriment, atès que cap d'aquests models podia socialment imposar-se als altres. A certs efectes, tanmateix, es prolongà fins els anys 80 del segle XX; la fase final va perdre gran part de la seua primera virulència i es caracteritzà per una sèrie de “denominacions de compromís”. Quan en 1967 G. Babiniotis i P. Kondos van publicar una gramàtica, l'anomenaren *Συγχρονική γραμματική της κοινής νέας ελληνικής*, *Gramàtica sincrònica de la llengua comuna neogrega*, al pròleg de la qual hi ha (Babiniotis – Kontos, 1967: 5):

[...] La present gramàtica examina la llengua comuna neogrega [Κοινή νέα ελληνική], és a dir, la llengua grega actual, que prové de la composició interna d'elements d'aquestes dues “formes” [«μορφές»] (no “llengües” [«γλώσσες»]) del grec modern, i què científicament no pot definir-se ni com a purista [καθαρεύουσα] ni com a demòtica [δημοτική].

Babiniotis va desenvolupar aquesta idea en tot de publicacions, però la idea general és clara i important, per bé que puga semblar-nos una finta de denominacions; al sí del grec modern no hi ha διγλωσσία, sinó διμορφία (Bubenik, 1989: 14)⁵.

⁴ El terme és pejoratiu; literalment significa “peluda” i fou encunyat per defensors de la καθαρεύουσα per a estigmatitzar aquesta variant de la δημοτική, utilitzada pels col·laboradors de la revista literària *Τέχνη* (*Art*), molts dels quals duïen els cabells llargs, a la moda bohèmia de l'època.

⁵ És a dir, no “diglòssia”, la situació sociolingüística en què dos idiomes o parlars són usats amb valor social diferent, sinó “dimòrfia”, si transcrivim el mot, un dimorfisme o coexistència de dues formes lingüístiques.

L'autor que ens ocupa, emperò, tan anterior a aquests esforços conciliadors, no es va implicar massa en la qüestió lingüística i mai no ha estat fàcil definir la llengua en què escrivia; és conegut l'acostament al tema de Politis (1978: 205):

A la seua llengua Papadiamandis no va fer el pas decisiu de la purista a la demòtica, com molts altres de la seua generació. Tanmateix, la seua llengua purista és totalment personal i particular. Fins i tot desigual. Tot allò que d'habitud s'hi diu, que la llengua de Papadiamandis està influenciada per la llengua de l'església, és irresponsable i hom no n'ha aportat proves. Diria que a la seua llengua hi ha tres graons: als seus diàlegs fa servir, calcada quasi fotogràficament, la llengua parlada popular [ομιλουμένη λαϊκή γλώσσα], moltes vegades amb particularismes de Skíathos. Hi ha una altra llengua per a la narració, la base de la qual és, sens dubte, la purista, però amb immixtió [πρόσμειξη] de molts elements de la demòtica, i això constitueix potser el seu estil més personal. I finalment, una estudiada i estricta llengua purista, aquella tramesa per la generació més vella de la prosa, que Papadiamandis observa a les descripcions, així com a les seues digressions líriques.

I hom sempre ha insistit al seu caràcter propi:

[...] La llengua de Papadiamandis, personal i peculiar, commovedora i bigarradament reveladora, provocà de bon principi l'admiració –malgrat les censures aïllades– i la seua màgia, basada en gran part en l'estricta llengua purista, encara sedueix. Característica principal de la llengua de Papadiamandis és la mescla de la llengua popular, sobretot dialectal [ιδιωματική] de l'illa de Skíathos, de la seua pàtria particular, però també de la llengua popular comuna [κοινή λαϊκή], i de la culta [λόγια], influenciada per la llengua de l'església i de la himnografia (Stefos, 2011: 10).

No tots els judicis sobre la figura, l'estil i la llengua de Papadiamandis van ser tan falaguers; especialment sever i negatiu havia estat el de Konstandinos Dimaràs (1949: 500-502):

És conservador: el Bizanci conservador en moments de declivi. Odi envers els francs, revolta contra tota modernitat; hem tornat a trobar aquesta postura en una part considerable dels erudits que obraren en el darrer romanticisme.

[...] Si hom llegeix un relat de Papadiamandis, el sedueix tant el material com la presentació; si en llegeix dos, la impressió minva; si hom en llegeix molts, la bona impressió s'esborra no sol a causa de la tècnica unidireccional, sinó perquè retroba sovint els mateixos temes, els mateixos motius: ni evolució, ni renovació tan sols.

[...] Tanmateix, mentre encara vivia, es creà al seu voltant una llegenda, l'origen de la qual caldria que algú explicàs: llengua purista, malaptesa, folklore. El que cal per a amigar-se amb la societat grisa dins la qual vivia, el que cal perquè l'enlairassen a símbol els erudits que combatien la llengua demòtica i alhora honoraven la investigació dels costums grecs.

Esdevé especialment interessant la profunda admiració que el poeta Odisseas Elitis, premi Nobel, sentia per l'obra de Papadiamandis, del qual va confegir una antologia precedida per un assaig poètic, on es refereix a la seua llengua:

La intel·ligència poètica [ποιητική νοημοσύνη] de Papadiamandis recorre les seues pàgines, mobilitza i magnetitza els mots, els obliga a trobar-se en una frase com l'aire les flors en un camp. [...] Aquests illots de comparacions i metàfores que abunden als seus texts [...], sense convertir-se mai en cançons en prosa, de vegades les senzilles descripcions, amb potser només una anortodòxia entremig (la qual també és difícil de localitzar a la primera ullada), finalment algunes, per parts desiguals, escomeses de la llengua demòtica, inesperades, són prou per a arrencar aquesta llengua de la gelor i fer onades a la seua superfície d'una manera que no té igual als escrits en prosa de l'època (Elitis, 1976: 55).

Aquestes consideracions d'Elitis són, de fet, representatives dels camins distints que van seguir la prosa i la poesia neogregues. Salvades les distàncies cronològiques, Elitis és la contrapartida de Papadiamandis: entengué la llengua grega com a indivisible des d'Homer fins avui, com explícitament declarava al Psalm II de la Passió del seu poemari *To Áxion Estí*, i no dubtava a utilitzar, combinant-les, paraules de totes les èpoques i de tots els llocs (Montañés, 1992: 51). La diferència fonamental és que Elitis incorporà tota aquesta diversitat lèxica i formal, enriquint-la i dignificant-la, a la llengua demòtica, per la qual havia optat decididament la poesia ja des de Kostís Palamàs, qui en 1875 havia presentat a un certamen el malaguanyat poemari *Ἐρώτων ἔπη*, en llengua purista, però en 1886 va triomfar amb la publicació de *Τραγούδια της Πατρίδος μου*, en llengua demòtica. Tanmateix, Papadiamandis va

enriquir de manera semblant la llengua purista, però aquest enriquiment no va ser prou per a salvar-la; producte artificial, “viellit des mots neufs”, en frase de Mirambel (1964: 417).

3. Necessitat de la intratraducció⁶. Intratraduccions existents i acollida

Perquè —ara arribem a la qüestió central d’aquestes pàgines— la gradual simplificació que Papadiamandis va imposar a la seua llengua, la presència de la llengua demòtica, fins i tot dialectal, als diàlegs, la incorporació de mots demòtics, i el fet que fins i tot va escriure alguns relats íntegrament en llengua demòtica, no van constituir una solució de compromís que evités l’extinció de la llengua purista; la total desaparició d’aquesta el va arrossegar a ell i al gruix de la seua obra. Heus ací el fet fonamental, que no invalida el plantejament de “dimòrfa” que hi feia Babiniotis, però el relativitza: la llengua purista, quan va deixar d’estar imposada per l’estat i — més en general — per les estructures de poder, es va extingir sense deixar més rastre que l’esmentada influència “normalitzadora” o “regularitzadora” sobre la demòtica. Com a diasistema, no ha tingut continuïtat ni cap més conreu; entre els escriptors, no hi ha hagut cap mena de tria.

En conseqüència, a mesura que la llengua purista es va retirar gradualment de l’ensenyament, les noves generacions, que no hi havien rebut cap instrucció, van deixar d’entendre-la, perquè els àmbits en què aquesta es va mantenir més temps eren especialitzats i aliens a la literatura. I, pel que fa a Papadiamandis, en 1936 *Tel·los Agras*⁷ ja hi reflexionava:

---

⁶ Entenem “intraducció” com la traducció entre diverses varietats diatòpiques, diacròniques o diacròniques d’un mateix codi lingüístic. En aquest cas, operarien sistemàticament els dos darrers criteris, i esporàdicament el primer.

⁷ Pseudònim d’Evàngel·los Ioannu (Kalabaka, 1899-Atenes, 1944). Als dotze anys ja escrivia en un periòdic infantil, on signava com a *Tel·los Agras*, un dels caps de la *Lluita per Macedònia* (1904-1908). Llicenciat en Dret a Atenes (1923), treballà fins 1927 al Ministeri d’Agricultura, i després a la Biblioteca Nacional. Va morir durant l’ocupació alemanya, ferit per una bala perduda durant l’alliberament d’Atenes. Col·laborador habitual de revistes d’Atenes i Alexandria, la seua obra fonamental són tres poemaris: *Ta βουκολικά και τα εγκώμια* (*Bucòliques i encomis*, 1934), *Καθημερινές* (*Quotidianes*, 1939, Premi Estatal de Poesia en 1940) i *Τριαντάφυλλα μανής ημέρας* (*Roses d’un sol*

És això que llegisc de vegades pàgines de Papadiamandis en un cercle de graduats dels instituts d'Atenes. I veig que ha començat ja a resultar estrany. La seua llengua, la purista, no és només l'anomenada "llengua dels diaris" [«γλώσσα των εφημερίδων»]. Molts dels seus mots ja no s'escriuen ni als diaris i són ja desconeegudes per al públic jovenívol. I em fa por, que un dels gaudis de què es veurà privada la joventut de demà, és que no llegirà ja Papadiamandis, com la nostra generació (Aristinós, 2015: 11).

Sobretot al llarg dels darrers vint anys hom ha assistit, sobretot a la premsa, a tot de negacions d'aquest desconeixement, sovint a càrrec d'ensenyants i força –massa– proveïdes d'optimisme entusiasta. La següent és una de moltes però en sembla especialment representativa, pels diversos plecs que conté:

S'ha acceptat, més o menys com un axioma matemàtic, que Papadiamandis és, lingüísticament, de difícil comprensió. Són definitoris, sens dubte, els comentaris del tipus "els nostres joves no comprenen la llengua de Papadiamandis", motiu pel qual se suggereix la necessitat de la seua traducció [μετάφραση] a la llengua d'avui. Nasos Vagenàs, tanmateix, considera aquesta percepció més aviat com a romanesca [κατάλοιπο] "del paleodemotisme [παλαιοδημοτικισμού], que no com a idea que exhala realisme lingüístic" (Pantazís, 2000: 24).

En primer lloc, Pantazís situa la qüestió a l'ensenyament, és a dir, el fet que hi haja o no un públic lector ampli interessat a la lectura de Papadiamandis no es considera, o queda com a irrellevant. Implícitament s'hi reconeix que la seua llengua requereix esforç, i que aquest no pot entendre's com a personal del potencial lector, mogut pel seu gust, sinó que requereix l'esforç "públic" encomanat a l'ensenyament. La idea que hi subjau és que Papadiamandis ha de conservar-se en forma de "texts de lectura obligada", com un exercici escolar, i en conseqüència se n'ha de mantenir la llengua original: no pertoca suggerir, doncs, la "traducció a la llengua d'avui" (val a notar que no en diu "demòtica"). La perspectiva no sembla massa estimulante, però sobretot, és poc operativa.

D'altra banda, el supòsit de la dificultat de comprensió és una romàntica "del paleodemotisme". Quasi vint anys després del fi "oficial" de la qüestió lingüística, aquest comentari ens mostra la "toxicitat" a què aquesta va arribar... més encara si tenim en compte que tant l'opinió de Pantazis com la de Vagenàs que s'hi cita estan escrites en una llengua demòtica normalitzada i culta sense estridències. De quin "paleodemotisme" parla Vagenàs, o què entèn per tal, es fa de mal escatir, perquè la intratraducció que s'havia fet fins aquell moment d'una petita part de l'obra de Papadiamandis no havia estat feta precisament segons els postulats de Psikharis, que com hem vist, era partidari d'escriure en grec "tal com se parla en lo dia"⁸

En efecte, en 1997 havia aparegut al periòdic semanari *To Βήμα* la intratraducció del relat de Papadiamandis «Ο έρωτας στά χιόνια», és a dir "L'amor en la neu" per l'escriptor Menis Kumandareas⁹, amb el títol «Ερωτας είναι, δεν είναι γέροντας», "És amant, no vell". El relat en qüestió és un d'aquells que més elements demòtics conté, començant pel títol, que en estricta llengua purista seria «Ο έρως εις τὰς χιόνες»; a tall de curiositat, comparem els primers paràgrafs de la versió original i la de Kumandareas (1997):

---

⁸ No em resistisc a la comparació entre com escrivia Psikharis i allò que declaraven Bonilla i Bernat i Baldoví a *La Donsayna* el 8 de desembre de 1844. "Nosotros escribim en valencià tal com se parla en lo dia; de modo que acontede escriure 'mitjana' posem 'michana' que es com millor s'enten; acontede escriure 'lleig' y 'vaig', posem 'llech' y 'vach'; acontede 'roig' y 'goig', posem 'roch' y 'goch', y aso ho diferenciem de Vich y Munich, escribint Vic y Munic, y així en lo demés. Ara ya ho saben ben claret: despres no vinga en cuentos algun docte de cuina".

⁹ Menis Kumandareas (1931-2014) va cursar a Atenes estudis inconclusos de filosofia i dret, i d'art dramàtic; aviat treballà com a periodista i en companyies navilieres i d'assegurances. Des del 1961 ja va viure de les traduccions: guardonat en 1967 i 1997 amb el Premi Nacional de Relat Curt, i en 1975 i 2002 amb el de Novel·la. S'oposà activament a la Dictadura dels Coronels (1967-1974), i en 2012 va signar el manifest *Τολμήστε!* (*Goseu!*), de rebuig de les condicions del rescat econòmic de Grècia. Va morir a casa seua, assassinat per uns lladres.

«Ὁ ἔρωτας στά χιόνια»	«Ἐρωτας εἶναι, δὲν εἶναι γέροντας»
Καρδιά τοῦ χειμῶνος. Χριστούγεννα, Ἄις-Βασίλης, Φῶτα.	Καρδιά του χειμῶνα. Χριστούγεννα. Αἰ-Βασίλης. Φῶτα.
Καὶ αὐτὸς ἐσηκῶνετο τὸ πρωί, ἔρριπτεν εἰς τοὺς ὠμούς τὴν παλιὰν πατατούκαν του, τὸ μόνον ρούχον ὅπου ἐσώζετο ἀκόμη ἀπὸ τοὺς πρὸ τῆς εὐτυχίας του χρόνους, καὶ κατήρχετο εἰς τὴν παραθαλάσσιον ἀγορὰν, μορμουρίζων, ἐνῶ κατέβαιναν ἀπὸ τὸ παλαιὸν μισογκρεμισμένον σπίτι, μὲ τρόπον ὥστε νὰ τὸν ἀκούη ἡ γειτόνισσα:	Κι αὐτὸς σηκωνόταν πρωί, ἐρίχνε στους ὠμούς τον παλιό του ναυτικό επενδύτη, τὸ μόνο ρούχο που σωζόταν ἀπὸ τα χρόνια προτοῦ ἀκόμη ευτυχῆσει καὶ κατηφόριζε τὴν παραθαλάσσια ἀγορὰ μωρμουρίζοντας, καθὼς κατέβαινε ἀπὸ τὸ παλιό μισογκρεμισμένο σπίτι, ἔτσι ὥστε νὰ τον ἀκοῦει ἡ γειτόνισσα:
– Σεβτὰς εἶν’ αὐτὸς, δὲν εἶναι τσορβάς ... ἔρωτας εἶναι, δὲν εἶναι γέροντας.	Καημὸς εἶν’ αὐτὸς, δὲν εἶναι χυλός... Ἐρωτας εἶναι, δὲν εἶναι γέροντας.
Τὸ ἔλεγε τόσο συχνά, ὥστε ὅλες οἱ γειτονοπούλες ὅπου τὸν ἤκουαν τοῦ τὸ ἐκόλλησαν τέλος ὡς παρατσούκλι: «Ὁ μπαρμπα-Γιαννιὸς ὁ Ἐρωτας».	Τὸ ἔλεγε τόσο συχνά, ἔτσι που κατάντησε οἱ γειτονοπούλες που τον ἀκούγαν νὰ του το κολλήσουν παρατσούκλι: «Ὁ μπαρμπα-Γιαννιὸς ὁ Ἐρωτας».
Διότι δὲν ἦτο πλέον νέος, οὔτε εὐμορφος, οὔτε ἄσπρα εἶχεν. Ὅλα αὐτὰ τὰ εἶχε φθειρεῖ πρὸ χρόνων πολλῶν, μαζί μὲ τὸ καράβι, εἰς τὴν θάλασσαν, εἰς τὴν Μασσαλίαν.	Γιατί δὲν ἦταν νέος πια οὔτε ὁμορφος οὔτε λεφτοудάκια εἶχε. Ὅλα αὐτὰ, μαζί με τὸ καράβι, τα εἶχε ξοδέψει προ ἀμνημονεῦτων χρόνων, στη θάλασσα, στη Μασσαλία.

La intratraducció anava precedida per un breu pròleg explicatiu de Kumandareas, del qual val a destacar la frase "...i a mida que els anys passaven i veia com els nostres joves hi sentien indiferència o en trobaven la llengua com a obstacle insuperable, tant més creixia al meu endins el desig de veure'l traduït [να μεταφράζεται] al nostre grec d'avui [σύγχρονα ελληνικά]"), precedit alhora per un subtítol revelador:

Menis Kumandareas escull el relat "Amor a la neu" d'Aléxandros Papadiamandis. I sense importar-li el "sacrilegi", tradueix [μεταφράζει] al nostre grec actual [σύγχρονα ελληνικά] la llengua de l'escriptor de Skiathos. D'altra banda, només un escriptor podria emprendre aquesta audàcia lluitant amb moltes dificultats.

Tornem, doncs, a la “sacralització” de la figura de Papadiamandis i, en conseqüència, de la seua llengua. Bé valdria, tanmateix, a girar els ulls cap al passat i veure en quina mida la intratraducció era un “sacrilegi”, i si aquest era nou quan el va “cometre” Kumandareas. De fet, en 1983 havia aparegut la versió en llengua demòtica de *Oi έμποροι τών έθνών* per Andreas Karandonis, sense soroll ni polèmica, potser perquè es tractava d’una novel·la, escrita en una llengua purista molt estricta, que feia difícil argumentar la seua intel·ligibilitat, i hom identificava Papadiamandis més amb els relats curts; tal vegada hi comptà que l’edició fou pòstuma, i de manera tàcita hom no va voler criticar negativament un difunt recent, molt significat, a més, políticament¹⁰. Però ja en 1941 Fotis Kóndoglu¹¹, a prec de Giannis Vlachogiannis¹², havia traslladat

---

¹⁰ Andreas Karandonis (Andros, 1910-Atenes, 1982) publicà a partir de 1929 estudis sobre Palamàs i Seferis; en 1935 esdevingué director de la revista *Νέα Γράμματα* (*Lletres noves*), aglutinant de la generació dels 30, considerada la dels surrealistes grecs, i traduí Apollinaire, Valéry, Breton i Éluard. Després de l’ocupació alemanya es dedicà al periodisme, sense abandonar la creació, en una línia anticomunista; entre 1949 i 1974 exercí la crítica literària sobretot a la Fundació Nacional de Radiofonia. Membre permanent de la comissió dels premis literaris estatals, en 1971 va rebre el I Premi Estatal de la Crítica i en 1972 el Nacional de Literatura.

¹¹ Fotis Kóndoglu (Aivalí, antiga Cidònies, avui Ayvalık, 1895-Atenes, 1965). Orfe de pare, s’educà en un ambient monàstic. En 1913 accedí a Belles Arts a Atenes, però als poc marxà a estudiar Arts Plàstiques a París, on col·laborà amb *L’Illustration*; en 1917 viatjà per l’Estat espanyol i per Portugal, i en 1918 va publicar la novel·la *Πέδρο Καζάς* (*Pedro Kazas*), il·lustrada per ell mateix. En 1919 tornà a Aivalí com a professor de francès i història de l’art; en 1921 prengué part a l’expedició d’Àsia Menor, i en 1922, amb la Gran Catàstrofe, es trobà refugiat a Lesbos i després a Atenes. Anà llavors a Mont Atos a aprendre iconografia bizantina. Conservador del Museu Bizantí d’Atenes, des de 1933 ensenyà història de l’art a l’American College. S’ocupà sobretot de l’art bizantí: conservació dels frescos de Mistràs, iconografia d’esglésies i ornamentació de l’Ajuntament d’Atenes. La seua activitat literària fou també intensa; publicà *Ταξείδια* (*Viatges*, 1928), *Αστρολάβος* (*Astrolabi*, 1935), *Το Αϊβαλί, η πατρίδα μου* (*Aivalí, la meua pàtria*, 1963) i va col·laborar en moltes revistes de literatura. Va rebre nombrosos guardons, com a pintor i com a escriptor.

¹² Giannis Vlachogiannis (Naupacte, 1867-Atenes, 1945). Inicià a Atenes estudis de Filologia, que no va concloure; es mantingué donant classes particulars i treballant com a corrector a *Έφημερίς* (Diari), d’orientació progressista; després fou redactor a *Έστία* (*Llar*), de centre-dreta. Mentrestant, va recollir abundant material d’arxiu sobre el s. XIX i especialment sobre la Revolució del 1821, gran part del qual aconseguí editar. Viatjà sovint a Alexandria i a Londres; en 1914 fou nomenat director de l’Arxiu General de l’Estat, fins 1937. Literat prolífic, només va publicar una petita part, per la situació econòmica precària. Entre 1901 i 1908 edità la revista *Προπέλαια* (*Propileus*); excel·lí

passatges de «Ρεμβασμός του Δεκαπενταυγούστου» (“Somieig del 15 d'agost”) a la llengua demòtica; quedaren inèdits, però hom considera aquesta la primera proposta d'intratraducció de Papadiamandis, animada per Vlakhogiannis, que n'havia estat el seu amic més íntim a Atenes, i a càrrec d'un representant del demoticisme ortodox i conservador com ho fou Fotis Kóndoglu, qui ho referí a la necrològica de l'anterior, publicada en 1945 a la revista de literatura semiclandestina *Ελεύθερα Γράμματα* (*Lletres lliures*).

Ni Vlakhogiannis ni Kóndoglu, doncs, creien traïr l'esperit de Papadiamandis en fer-ne la versió demòtica dels seus relats, i la deriva de la seua llengua cap al grec demòtic fa pensar que hagués acabat passant a aquest. En qualsevol cas, la seua lectura atenta indica que l'ús –com ja hem vist, relativitzat– de la llengua purista com a marc no va ser una tria “ideològica” de Papadiamandis; més aviat anava a la recerca del seu propi model de llengua, i l'únic punt de referència “cult” de què disposava era la llengua purista –per no dir l'àtic clàssic. Com bé fa notar Karageorgiu (2011: 121-122), als relats de Papadiamandis abunda l'ús d'ἤτοι ο δηλαδή amb valor epexegetic, normalment explicant un mot que sent com massa dialectal mitjançant el seu equivalent culte, p.e. [...] νὰ προσλάβῃ ἕνα βαρδιάνον, ἦτοι φύλακα ο βέ [...] νὰ συλλέγῃ ἐλαίας, κατ'ἐποχάς, καὶ νὰ τρέφῃ «καματερό», δηλαδή μεταξοσκώληκας. La idea que l'anima és aquella que anima tot escriptor: fer-se entenedor al major nombre de gent possible i, a manca de codi formalitzat, d'una llengua demòtica normalitzada, recorre a la purista com una mena de llengua comuna culta. Aquest ús, que per a Karageorgiu (2011: 132) prevenia i anul·lava, per innecessàries, les intratraduccions, pot interpretar-se perfectament en sentit contrari, assenyalant com va estar a prop Papadiamandis del pas a la llengua demòtica.

En frase de George Steiner, “The correction made by the translator is latent in the original”, citació que encapsala l'assaig de Giorgos Aristinós¹³ (2015), amb el títol «Ο ανορθόδοξος Παπαδιαμάντης (μικρή

---

com a prosista, combinant elements de la narrativa històrica i de costums, amb idea de configurar una identitat neogrega en connexió amb el passat. Va escriure sempre en llengua demòtica, tant la prosa com la poesia, però mai no va intervenir a la qüestió lingüística.

¹³ Nascut a Kozani en 1945, va estudiar a la Universitat d'Atenes i a la de París IV. Membre de la Societat d'Escriptors, la seua obra abasta tots els gèneres; hi destaca l'assaig, sobretot de crítica literària i teoria de la literatura, i la traducció, entre altres,

μελέτη για τη Φόνισσα)» (“L’anortodox Papadiamandis [petit assaig sobre *L’assassina*]”). En efecte, Giorgos Aristinós havia publicat en 2006 la versió de *L’assassina* en llengua demòtica, i en 2015 hi donava totes les raons d’haver-ho fet i hi feia totes les reflexions, que en gran part coincideixen amb aquelles que s’han expressat ací en pàgines anteriors.

Que no hi hagués flames purificadores contra aquesta versió de *L’assassina* és, sens dubte, senyal que hi havia hagut canvis de perspectiva. Així, en 2011, a la premsa es llegia un article de Lambriní Kuzeli amb el clar títol «Παπαδιαμάντης στη δημοτική, ναι ή όχι;» en què hi havia un to general de “resignació”, amb paràgrafs com els següents:

Es trasllada [μεταφέρεται] al grec actual [σύγχρονη ελληνική] la *Història de la nació grega* de Paparrigópulos tres vegades, es tradueix [μεταφράζεται] el Nou Testament al grec demòtic i la llengua corrent [τρέχουσα γλώσσα] comença a ser utilitzada en el culte cristià, s’intradueix [μεταγλωττίζεται], en la seua nova reedició per Estia, fins i tot el manual clàssic de temàtica grega antiga de Nikólaos Tziganatos, perquè els seus comentaris en llengua culta [λόγια γλώσσα] semblen estranys als lectors actuals, fins i tot si són lectors de la llengua antiga. D’altra banda, canvia l’acceptació d’aquestes traduccions [μεταφράσεις].

Mentre que l’intent de Kumandareas topa amb la intensa reacció crítica del món literari –independentment d’ubicació ideològica–, la traducció [μετάφραση] a la llengua demòtica d’obres de Koráis, de Viziinós, de Papadiamandis, de Roidis, a la sèrie “Biblioteca Clàssica del Nou Helenisme” de Lletres Gregues, deu anys després, té defensors (Kuzeli, 2011)¹⁴.

Els relats de Papadiamandis, emperò, que constitueixen el “nucli dur” de la seua obra, romanen “intactes”, sense que n’haja aparegut, després de la de Kumandareas, cap versió en llengua demòtica. Dimi-

---

de John Steinbeck, Morris West, Graham Greene, André Gide i William Faulkner. A banda de *L’assassina* de Papadiamandis, ha traslladat al grec demòtic *Ο Παπατρέχας* (*En Papatrekhas*) d’Adamàndios Koráis.

¹⁴ L’article donava notícia de la intervenció al Congrés Papadiamandis, celebrat en el centenari de la seua mort, de Stavros Zubulakis, filòleg i director de la prestigiosa revista literària *Νέα Εστία* (*Nova Ilar*), fundada en 1927, sobre les intratraduccions.

tris Kalokiris¹⁵ ha enllestit una selecció de vint-i-cinc relats, però fins al moment queda inèdita; la causa, en gran part, pot raure a la precària situació econòmica que travessa Grècia els darrers temps.

4. La intratraducció d'obres literàries gregues com a fenomen genèric

Com es deia a l'article de Kuzeli (2011), la intratraducció de textos literaris del s. XIX i principis del XX no ha estat un fenomen restringit a Papadiamandis –tot i què, per l'esmentada “sacralització” d'aquest, sembla que el seu cas ha estat especialment controvertit– sinó que, en major o menor grau, afecta als grans prosistes d'aquest període que van escriure en llengua purista i en algun moment ha suposat un compromís editorial amb voluntat sistemàtica. Això és, emperò, una arma de doble tall, com amb precisió indicava Nikos Sarandakos (ed. elect.) amb motiu de la intratraducció de *La papissa Joana* de Roïdis per Dimitris Kalokiris (2006):

La present edició no té cap relació amb les intratraduccions [μεταγλωττίσεις] fetes a corre-cuita, molt més perquè es tracta d'una sèrie editorial. Això d'una banda és bo, perquè mostra que hi ha una proposta seriosa, però també és dolent. Per què dolent? Perquè qui edita una sèrie vol, fatalment, afegir-hi de continu nous títols. I en una sèrie de texts “intratraduïts” “μεταγλωττισμένων”, els nous títols, més enllà dels evidents Viziínos, Papadiamandis, Roïdis, els quals en algun

---

¹⁵ Nascut en 1948 a Réthimno (Creta), va estudiar Filologia Neogrega a Tessalònica, on fundà la revista literària *Τραμ* (*Tramvia*), així com les edicions homònimes de literatura i art (1971-1987). A Atenes edità la revista de literatura i arts *Χάρτης* (*Mapa*) (1982-1987) i fou cap de redacció i director artístic de la revista cultural *Το Τέταρτο* (*El quart*) (1985-1987), fundat pel compositor Manos Khatzidakis. Ha conreat també el *collage* i il·lustrat diversos llibres infantils. En 1996 va rebre el Premi Estatal de Relat per *Η ανακάλυψη της Ομηρικής* (*El descobriment de l'Homèrica*), i en 2000 per *Το Μουσείο των Αριθμών* (*El Museu dels Números*). En 2013 fou elegit president de l'Associació d'Escriptors. La seua obra és extensíssima, tant de creació, en tots els gèneres, com de traducció: ha traduït al grec Jacques Prevert, Jorge Luis Borges i Adolfo Bioy Casares, Federico García Lorca, William Shakespeare, i ha adaptat a la llengua demòtica actual autors antics, com Llucià de Samòsata, i contemporanis que havien escrit en llengua purista, com Emmanuil Roïdis i Geòrgios Viziínos. Col·laborador de l'Associació Catalana de Neohel·lenistes; aprofite l'avinentesa per a agrair-li les seues valuoses orientacions i ajuda per a confegir el present article.

moment s'exhaureixen, o bé avançaran per texts desconeguts per a la majoria, o bé per escriptors que no tenen gran necessitats d'intraducció [μεταγλώττιση] (acceptem, en benefici de la conversa, que hi ha tal necessitat). I tant en un cas com en l'altre, tanmateix, això no és particularment positiu.

Sembla que els esdeveniments han anat per la segona possibilitat: la intraducció ultrapassa la voluntat de superar l'obstacle d'una forma lingüística artificial i que ja no s'entén, i es confon amb la voluntat d'"actualització" i de "simplificació" i afecta a textos escrits en llengua demòtica no normalitzada, o amb lèxic no estandaritzat, com ara Solomós. Posar unes i altres intraduccions és capciós, però inevitable i fàcil, i mena a desqualificar les primeres a causa de les segones (Ziras, 2006) o a veure-hi obscurs interessos editorials (Moskhonàs, 2006).

Potser les dificultats que per al lector d'avui presenten casos com el de Solomós, molt més concretes i en la pràctica reduïdes al vocabulari, s'haurien de resoldre amb edicions anotades, o amb glossaris, i no amb intraduccions que eliminen l'interés d'un original en gran part entenedor per a tothom. Aquest, emperò, no és l'objectiu d'aquest article, i ens hi referim més aviat com a fenomen interessant i curiós.

5. Conclusions

La conclusió més palesa i a l'engrós que hom pot traure de tot allò que hem exposat és que la intraducció dels texts en llengua purista ha "arribat per a quedar-se", perquè és necessària. Els matisos que la qüestió requereix, emperò, queden ben exposats per Dimitris Kalokiris (2014) i de fet són també prou simples: tot escriptor té com a propòsit ser llegit. Papadiamandis no sols no era una excepció, sinó que l'evolució de la seua llengua prova que tenia ben present aquest propòsit, sense elitismes. La intraducció, en aquest cas, ve a completar l'activitat creativa, a donar el pas que l'escriptor no va gosar o no va saber donar.

Això, tanmateix, comporta un altre objecte d'anàlisi: les conseqüències literàries de la intraducció. Més enllà de la caracterització a l'engrós que de la llengua de Papadiamandis hem fet com a "purista", amb totes les matisacions que calien, les varietats lingüístiques hi tenien una distribució interna més o menys sistemàtica: demòtica més aviat dialectal per als diàlegs, útil per a caracteritzar els personatges; purista

amb immixtió per a la narració; purista arcaïtzant per a les descripcions i les digressions líriques. En quina mesura la intratraducció al demòtic pot mantenir aquesta distribució interna, i si la manté, per quins procediments ho aconseguieix, és una qüestió d'especial interès, a la qual no ens hem referit en cap moment al llarg de les pàgines anteriors. D'una banda, precisament per interessant, requereix un espai del qual no disposàvem; d'una altra, el nostre objectiu era la intratraducció com a fenomen i no les característiques o conseqüències del seu resultat. Aquestes constituïran matèria a tractar en futurs treballs, que podem preveure extensos.

Per concloure: els factors que s'oposaven a la intratraducció de Papadiamandis eren de caràcter social, o si es vol sociolingüístic, més que no filològics. La sacralització de la figura de l'escriptor s'estenia a la seua obra, al seu model de llengua, com si fossen una mena de relíquies. Fóra un atreviment, un evident excés d'audàcia, afirmar que (ja) no hi ha res sagrat; però sens dubte el temps del culte a les relíquies ha passat i no pareix que haja de tornar.

Bibliografia

- Agras. 1936. = Άγρας, Τ., «Πώς βλέπομε σήμερα τον Παπαδιαμάντη», Αρχαίον Ευβοϊκῶν Μελετῶν Β', 1936; també a Τριανταφυλλόπουλος, Ν. Δ. (ed.) *Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης – εἴκοσι κείμενα για τη ζωή και το έργο του*. Atenes: Οι εκδόσεις των Φίλων, 1979.
- Aristinós. 2015. = Αριστηνός, Γ., «Ο ανορθόδοξος Παπαδιαμάντης. μικρή μελέτη για τη Φόνισσα.», *Αφερέγγυοι και πλάνητες – Δοκίμια για τη λογοτεχνία και τον πολιτισμό*. Atenes: Κέδρος.
- Babiniotis - Kontos. 1967. = Μπαμπινιώτης, Γ. & Κοντός, Π., *Συγχρονική γραμματική της κοινής νέας ελληνικής. Θεωρία-ασκήσεις*. Atenes.
- Bubenik, V. 1989. *Hellenistic and Roman Greece as a Sociolinguistic Area*. Amsterdam-Filadèlfia: John Benjamins Publishing Co.
- Dimaràs. 1949. = Δημαράς, Κ. Θ., *Ιστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*. Atenes: Ίκαρος Έκδοτική Έταιρία, 1949¹; Έκδόσεις Γνώση, 2000⁹.
- Elitis. 1976. = Ελύτης, Ο., *Η μαγεία του Παπαδιαμάντη*. Atenes: Ερμείας, 1976; Atenes: Εκδόσεις Γνώση, 1989⁴.
- Evstathiadis. 2004. = Ευσταθιάδης, Σ., «Ευαγγελικά: άλλοτε και τώρα», *Το Βήμα*, 12 de setembre del 2004.
- Garrigasait. 2009. Papadiamandis, A., *L'assassina*, traducció i epíleg de Raül Garrigasait. Martorell: Adesiara.

- Giakromanolakis. 2003. = Γιατρομανωλάκης, Γ., «Η επανάσταση για την τιμή της γλώσσας», *Το Βήμα*, 2 de novembre.
- Góngora. 2009. Papadiamandis, A., *L'assassina*, traducció d'Antoni Góngora. Palma: El Tall Editorial.
- Kalokiris. 2006. = Ροΐδης, Ε. Δ., *Η Πάπισσα Ιωάννα* (2 toms). Atenes: Ελληνικά Γράμματα.
- Kalokiris. 2014. = Καλοκόρης, Δ., *Παρασάγγες. Τόμος Α: Ονομαστικόν*. Atenes: Άγρας.
- Karageorgiu. 2011. = Καραγεωργίου, Τ., «Ο Παπαδιαμάντης αυτομεταφραζόμενος», *Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Εκατό χρόνια από το θάνατό του*. Atenes: Εταιρεία Συγγραφέων – Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων, pp. 121-134.
- Karandonis. 1983. = Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, *Οι έμποροι των εθνών*, (μεταφορά στη δημοτική [trasllat a la llengua demòtica]). Atenes: Αστήρ.
- Keselóporulos. 1994. = Κεσελόπουλος, Α., *Η λειτουργική παράδοση στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη*. Tessalònica: Πουρναράς.
- Kumandareas. 1997. = Κουμανταρέας, Μ., «Έρωντας είναι, δεν είναι γέροντας», *Το Βήμα*, 27 de juliol.
- Kuzeli. 2011. = Κουζέλη, Λ. «Παπαδιαμάντης στη δημοτική, ναι ή όχι;», *Το Βήμα*, 12 d'octubre.
- Mackridge, P. [1985] 1987. *The Modern Greek Language: a descriptive analysis of standard modern greek*. Oxford/Nova York: Oxford University Press.
- Mirambel, A. 1964. Les aspects psychologiques du purisme dans la Grèce moderne. *Journal de psychologie* 57: 405-436.
- Montañés. 1992. Elytis, O., *To Άxion Estί*, traducció, notícia preliminar i notes de Rubén Josep Montañés Gómez. València: Edicions Alfons el Magnànim.
- Moskhonàs. 2006. = Μοσχονάς, Σ. Α., «“Η γυναίκα της Ζακύνθου”. Ελιτισμός, λαϊκισμός και “ενδογλωσσική μετάφραση” νεοελληνικών κειμένων», *Η Καθημερινή*, 18 de juny.
- Pantazis. 2000. = Πανταζής, Β., «Ο Παπαδιαμάντης σήμερα», *Η Καθημερινή*, 24 de desembre.
- Politis. [1978] 1985. = Πολίτης, Λ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Atenes: MIET.
- Sarandakos. (e. e.). = Σαραντάκος, Ν., «Με αφορμή τη μεταγλώττιση της Πάπισσας Ιωάννας», <http://www.sarantakos.com/language/papissa.html>.

- Stefos. 2011. = Στέφος, Α., «Εισαγωγικά στον Παπαδιαμάντη», *Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Εκατό χρόνια από το θάνατό του*. Atenes: Εταιρεία Συγγραφέων – Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων, pp. 9-12.
- Triandafil·Iórpulos. 1979. = Τριανταφυλλόπουλος, Ν. Δ. (ed.) *Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης – είκοσι κείμενα για τη ζωή και το έργο του*. Atenes: Οι εκδόσεις των Φίλων.
- Triandafil·Iórpulos. 1981-1988. = Παπαδιαμάντης, Α., *Άπαντα*. Κριτική έκδοση, Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, (5 toms). Atenes: Εκδόσεις Δόμος.
- Ziras. 2006. Ζήρας, Α., «Μεταγλωττίσεις και απλουστεύσεις, ή τι ελληνικά μιλούμε», *Αυγή*, 4 de maig.

